

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.6>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА* В ПОЕТИЧНІ КАРТИНІ СВІТУ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *HUMAN* IN THE POETIC WORLDVIEW OF MYKOLA CHERNIAVSKYI

Помазан І.О.,

orcid.org/0000-0002-1997-648X

кандидат філологічних наук, доцент,
начальник кафедри філології та військового перекладу
Київського інституту Національної гвардії України

У статті визначено та проаналізовано лінгвальні засоби репрезентації концепту ЛЮДИНА в індивідуальному стилі М. Чернявського. Охарактеризовано основні аспекти концептуалізації людини у творчості митця, зокрема біолого-фізіологічний, соціально-трудоий, психологічно-емоційний та духовний. Висвітлено, що образ людини в поезії письменника має багатопланове наповнення: постає як індивідуальна особистість, репрезентант народу й культури, носій праці, духовних цінностей і свободи. Простежено, що важливим художньо-семантичним наповненням концепту є професійна діяльність (образи косаря, шахтаря), яка символізує значення праці як визначальної складової буття та відповідальності перед родиною й суспільством. Окремо підкреслено використання традиційних фольклорних епітетів і зменшено-пестливих форм, що надають мовленню ліричного забарвлення та відтворюють емоційно-психологічний стан персонажів.

Розкрито, що одним із наскрізних мотивів у поезії М. Чернявського є тлінність і минуність життя, яка, однак, поєднується з ідеєю внутрішньої стійкості та духовної незгасності людини. Визначено, що ключове місце в концептосфері митця посідає свобода, яка трактується як категорія незворотна, що змінює сутність особистості та унеможливує повернення до стану неволі. Охарактеризовано образ жінки як символ родинного укладу, дисципліни та побутової жертвовності, а також показано роль сатиричних елементів у висвітленні традиційних взаємин між чоловіком і жінкою.

Зроблено висновок, що домінантними семантичними наповненнями концепту ЛЮДИНА у творчості М. Чернявського є: *людина – у праці, людина – носій духовних цінностей, людина – смертна істота, людина – вільна істота, людина – господаря*. Підкреслено, що авторська мовна картина світу відзначається високим рівнем стилістичної майстерності, що виявляється у використанні антитези, риторичних питань, метафоричних номінацій і народнопоетичної образності. Таким чином, концепт ЛЮДИНА у творчості М. Чернявського постає як багатогранна й стійка категорія, що поєднує в собі індивідуальний і національно-культурний вимір, духовну силу та історичну тяглість української традиції.

Ключові слова: концепт, художньо-семантичне наповнення, метафора, ідіостиль, Микола Чернявський.

The article defines and analyzes the linguistic means of representing the concept of HUMAN in the individual style of Mykola Cherniavskiy. The main aspects of human conceptualization in the poet's works are characterized, including biological and physiological, socio-labor, psychological-emotional, and spiritual dimensions. It is highlighted that the image of the human in Cherniavskiy's poetry is multifaceted: it appears as an individual personality, a representative of the nation and culture, a bearer of labor, spiritual values, and freedom. It is traced that professional activity (the images of the mower and the miner) constitutes an important artistic and semantic component of the concept, symbolizing the significance of labor as an essential part of existence and as a marker of responsibility to family and society. Special emphasis is placed on the use of traditional folkloric epithets and diminutive forms, which lend lyricism to the language and reproduce the emotional and psychological states of characters.

It is revealed that one of the recurring motifs in Cherniavskiy's poetry is the transience and perishability of human life, which, however, is combined with the idea of inner resilience and the spiritual inexhaustibility of humankind. It is determined that a key place in the author's concept sphere is occupied by freedom, interpreted as an irreversible category that transforms the essence of the individual and excludes any return to a state of bondage. The image of woman is characterized as a symbol of family order, discipline, and domestic sacrifice, while satirical elements are shown to highlight traditional gender relations.

It is concluded that the dominant semantic realizations of the concept HUMAN in Cherniavskiy's poetry are: human in labor, human as bearer of spiritual values, human as mortal being, human as free being, and human as housekeeper. It is emphasized that the author's linguistic worldview is marked by a high level of stylistic mastery, manifested through the use of antithesis, rhetorical questions, metaphorical nominations, and folkloric imagery. Thus, the concept HUMAN in Cherniavskiy's work emerges as a multifaceted and resilient category, combining both individual and national-cultural dimensions, spiritual strength, and the historical continuity of the Ukrainian tradition.

Key words: concept, artistic and semantic realization, metaphor, idiolect, Mykola Cherniavskiy.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій парадигмі людина розглядається як унікальна жива

істота, що вирізняється здатністю до мислення та мовлення. Її існування відбувається в межах соціуму, де визначальною умовою виступає праця. Як

зазначає К. Голобородько, «загальнофілософське потрактування категорії ЛЮДИНА є полісемантичним. Це поняття постає у таких базових значеннях: 1) людський індивід; 2) біологічний вид *homo sapiens*; 3) соціально організоване людство» [2, с. 218]. Тож можна виокремити такі основні групи характеристики людини: біолого-фізіологічні (вік, стать, національна приналежність, зовнішні параметри), соціально-трудові та родинні взаємини, психологічно-емоційні характеристики (уява, емоційність, моральні риси).

У культурологічному й літературознавчому аспектах образ людини виступає центральною категорією та одним із ключових мовно-естетичних кодів поезії. О. Божко наголошує, що використання цього образу «у мові творів будь-якої жанрової належності пов'язане з формуванням загальної моделі морально-етичних цінностей, репрезентацією душевних станів персонажів, їх соціально-поведінкових характеристик» [1, с. 243].

У художніх текстах ХХ століття, за спостереженням С. Єрмоленко, лексема людина реалізує «два вектори оцінного значення: піднесене сприйняття особистості та співчуття до людини як незначної частки соціуму» [3, с. 245].

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки постає окреслити лінгвальні засоби репрезентації концепту ЛЮДИНА в індивідуальному стилі М. Чернявського.

М. Чернявський – письменник, громадський діяч, перекладач, редактор, літературний критик і мовознавець. Його творча спадщина становить цінний матеріал для дослідження, оскільки поєднує суворий реалізм із романтичними елементами, що надає поетичним текстам виразності та багатоплановості. Художній світ М. Чернявського вирізняється індивідуальним стилем, оригінальною манерою образного мислення й високою майстерністю у змалюванні людських характерів. У його поезіях чітко простежується прагнення до максимальної точності у відтворенні життя народу, відображенні побуту, індивідуальних рис персонажів і тонких відтінків їхнього духовного світу.

Аналіз мовотворчості М. Чернявського має значну наукову вагу, адже дає змогу відновити важливі сторінки одного з найскладніших етапів історії української мови та простежити чинники, що впливали на формування національно-мовних переконань письменника.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що аналізований концепт належить до важливих складників концептосфери митця, а його основними вербалізаторами слід вважати такі

лексеми, як *чоловік, люди, жінка, дитя*, а також іменники, що позначають свояцтво та професії: «*В степи південні України, Ідуть і їдуть косарі*» [5, с. 147], «*І знов косар дзвенить косою, І знов трудящою рукою Кладе в житих новий покis*» [5, с. 161], «*І дівчата чорнобриві Косаря вітають, У садочок ночувати З поля завертають...*» [5, с. 270], «*Шахтар зомлілими руками Б'є камінь, вугіль добува, У землю вік свій зарива...*» [5, с. 151]. Домінування лінгвоментального образу шахтаря у творчості М. Чернявського пояснюється тим, що він походив із регіону, в якому ця професія мала високий соціальний статус.

Характеризуючи зовнішні риси людини, поет послуговується експресією традиційних фольклорних епітетів, через які підкреслює фізичний вигляд, вік, красу та емоційно-психологічний стан персонажа: *козак молоденький; Мов матері старесенькій...*; *Шепоче діброва, Шумить не змовка. По ній чорноброва Дівчина блука; Поиняли чорні брови, Личенько змарніло; Обгортає шию білими руками; Дай витру – чисті слізоньки* [4].

Мова творів набуває ліричного звучання завдяки використанню народнопоетичної лексики з емоційно-оцінними відтінками ніжності, лагідності та пестливості. Зменшено-пестливі форми слів регулярно фіксуються у текстах письменника: *Сурмлять похід козаченьки, І військо рушає; Став дівчиноньку ту щиро Молодий кохати; І за рученьки їх брала, Вводила в хатину; Лежить навкруг з воріженьків Загата кривава; Прогляділа удівонька В віконечко; Ти пусти мене Молодесеньку, На ту вулицю Веселесеньку* [4].

Розгляньмо детальніше, які художньо-семантичні наповнення має концепт ЛЮДИНА в мові М. Чернявського.

Людина – у роботі. Цей художній смисл реалізується через систему номінів на позначення професійної діяльності. У поетичних текстах М. Чернявського акцентовано переважно на виснажливій праці, що постає як прояв відповідальності та необхідності забезпечення базових потреб. Поет підкреслює працьовитість робітників, які, попри втому, продовжують виконувати свої обов'язки: «*Чи скоро зміна?.. Сил нема Але робітник не дріма, Бо ще уроку не зробив, На хліб, на сіль не заробив*» [5, с. 153].

Риторичне питання «*Чи скоро зміна?*» функціонує як елемент внутрішнього монологу, передаючи очікування завершення робочого дня й водночас підсилюючи емоційне напруження. Контраст між лексемами, що позначають втому («*сил нема*»), та словами, які маркують працелюб-

ність (*«робітник не дріма»*), створює образ наполегливої та відповідальної людини, яка, незважаючи на виснаження, не припиняє своєї діяльності.

Людина – носій духовних цінностей. За такого осмислення автор акцентує на духовній силі та внутрішній стійкості людини, що зберігається навіть у кризових обставинах: *«Не все цвіте і відцвіта, Не все гниє і пропада: Хто в небі сонця світ погасить? Хто згасить племін той, що вік В душі ховає чоловік?..»* [5, с. 141]. У наведених рядках репрезентовано віру в силу людського духу, здатного протистояти занепаду.

Використання риторичних питань посилює ідею непідвладності певних духовних цінностей зовнішнім руйнівним впливам. Антитеза між природними процесами тління (*«цвіте і відцвіта»*, *«гниє і пропадає»*) та образом внутрішнього світла й вогню душі окреслює опозицію матеріального (минулого) і духовного (стійкого та тривалого). У такий спосіб утверджується концепт внутрішньої незгасності людини, що має значно вищу цінність, ніж матеріальні прояви її буття.

Людина – смертна істота. За таких умов людина постає як образ, що символізує завершення життєвого шляху, тоді як діти навколо неї актуалізують ідею поколіннєвої тяглості, спадкоємності та родинної прив'язаності. Поетична сцена сповнена трагічного відтінку, а контраст між життям і смертю реалізується через поєднання образів умираючого чоловіка та ридаючих дітей: *«А в тій хаті лежить Чоловік... умира... Коло його стоїть Ірида дівтора»* [5, с. 221].

Антитеза *«чоловік – дівтора»* втілює зіткнення двох полюсів буття – старості та дитинства, смерті та життя. Такий художній прийом підсилює емоційний ефект уривку, формуючи роздуми над невідворотністю смерті та водночас над тяглістю життя, яке продовжується в наступних поколіннях.

М. Чернявський у своїй творчості досить часто звертається до філософської проблематики, зокрема до осмислення місця та ролі людини у світі. У поетичних рядках *«А проте все порошина, Попіл чоловік, Хоч себе царем створіння Уявляти звик»* [5, с. 144] розкривається ідея тлінності та минулості людського існування. Попри уявне величчя, людина постає лише *«порошиною»* й *«попелом»*, що виражено за допомогою відповідних іменників. Ці лексеми вжито як метафоричні номінації людини, вони містять семантику тлінності, крихкості, минулості буття та апелюють до біблійної формули *«прах еси і в прах повернешся»*, створюючи майже сакрально-філософський підтекст. Натомість іменник *цар* має

конотацію величчя, могутності, однак в наведеному мікроконтексті набуває іронічно-антитестичного забарвлення. За допомогою таких образів автор формує антитезу, де підкреслено вразливість і смертність людини як істоти, схильної до самоілюзій щодо власної могутності й значущості.

Людина – вільна істота. У такій інтерпретації провідна ідея поезії М. Чернявського зводиться до усвідомлення незворотності свободи: людина, яка звільнилася від кайданів неволі, вже не може й не прагне повернутися до рабства. Це акцентує цінність свободи як життєвого стану та підкреслює її трансформуючий вплив на особистість: *«Та все дарма: не вернеться Назад неволі вік, І вільний не обернеться В раба знов чоловік»* [5, с. 339]. Центральною фігурою в наведених рядках постає антитеза *вільний – раб*, що структурує семантику уривку. Лексема *неволя* тут позначає не лише фізичні пута, а й більш широке поняття – соціальне й духовне поневолення.

Людина – господиня. Це художньо-семантичне наповнення стосується головним чином жінок. У поезії М. Чернявського образ жінки репрезентує традиційну модель трудівниці, яка, попри втому чи обмежений особистий час, першою бере на себе виконання важливих завдань, пов'язаних із домом та родиною: *«А жінка встала і мерщій, Іще півсонна і невмита, Ще снами ночі оповита, Йде до колодязя з відром, Води – щоб витягти цебром»* [5, с. 99]. Епітети *півсонна, невмита, оповита снами ночі* акцентують природний стан жінки після пробудження, увиразнюючи відсутність відпочинку та можливості підготуватися до нового дня. Водночас вони підкреслюють самопожертву й відповідальність героїні, яка відразу після пробудження виконує хатні обов'язки, ставлячи потреби родини вище власного комфорту.

Висновки. У поетичній спадщині М. Чернявського концепт ЛЮДИНА розкривається крізь різні аспекти, що підкреслюють багатогранність людської природи, її духовну глибину, фізичну витривалість та історичну значущість. Ліричний суб'єкт у віршах митця постає не лише як індивідуальна особистість, а й як репрезентант свого народу й культури. Вагомим компонентом цього лінгвоментального образу є професійна діяльність, зокрема постаті косаря чи шахтаря, що символізують значення праці як невід'ємної складової людського буття та маркер відповідальності особи перед родиною і суспільством.

Важливим мотивом творчості М. Чернявського виступає тлінність і минулість людського життя. Поет підкреслює, що, попри уявні величчя і могутність, людина залишається смертною та крихкою

істотою. Такий акцент надає його текстам філософської глибини, актуалізуючи ідею ілюзорності людської значущості й неминучості кінця. Водночас у поезіях автора простежується інший аспект – утвердження внутрішньої сили людини, її здатності зберігати «духовний вогонь», що не згасає навіть перед життєвими випробуваннями. Ця стійкість, яка протистоїть зовнішнім обставинам, виявляє важливість духовних складників людської природи.

Окремого значення у творчості М. Чернявського набуває концепт свободи як визначальної риси людського буття. Свобода постає як категорія незворотна: здобувши її одного разу, людина вже не повертається до рабського стану. Така інтерпретація акцентує силу волі та трансформуючий вплив свободи на особистість. Для поета вона є однією з найвищих цінностей, здатною змінювати людину та надавати їй життю справжньої значущості.

Водночас у поезіях митця важливим постає й образ жінки, який символізує родинний уклад, дисципліну та побутову турботу. Жінка зображується хранителькою домашнього затишку, господинею, що виконує вагомі завдання для добробуту родини, нерідко жертвуючи власним комфортом.

У сатиричних описах автор демонструє поведінку чоловіків у присутності жінок, використовуючи гумористичні засоби для висвітлення людських слабкостей та іронічного відтворення традиційних побутових взаємин.

Домінантними художньо-семантичними наповненнями постають такі, як *людина – вільна істота, людина – смертна істота, людина – носій духовних цінностей, людина – господаря, людина – у роботі*. Кожен із наведених смислів здобуває мовне вираження за допомогою низки стилістичних фігур і тропів, що свідчить про високу майстерність письменника.

Таким чином, у поетичній творчості М. Чернявського концепт ЛЮДИНА постає крізь призму багатогранної та стійкої особистості, яка, попри вразливість перед життєвими випробуваннями й неминучістю смерті, зберігає духовну силу та прагнення до свободи. Образ людини в поезії митця уособлює тяглість національних традицій, працьовитість і здатність долати труднощі, залишаючись складовою частиною великого історичного й культурного спадку.

До перспектив дослідження відносимо можливість розгляду інших концептів у мовосвіті М. Чернявського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божко О. Лексико-семантичне поле «людина» в мові прозових творів Б. Антоненка-Давидовича. *Лінгвістика*. 2006. № 4 (10). С. 243–250.
2. Голобородько К. Концептосфера мовотворчості Олександра Олеся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2011. 36 с.
3. Ермоленко С. Мовно-естетичні знаки української культури. К.: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
4. Чернявський М. Твори : у 10 т. Харків : Рух, 1929. Т. 4. 391 с. Т. 5. 363 с.
5. Чернявський М. Поезії. Київ: Рад. письменник, 1959. 483 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025